

Dutkansearvi dieđalaš áigečála

Volume 6, Issue 1, 2022

Spesialnâamar / Special issue

Kulturárbi otnábeaivvi geavadagain / Indigenous cultural heritage in current practices

I'lmstõ'tti / Publisher

Sää'mkiõl da -kulttuur tu'tkķeemseä'brr / Sámi Language and Culture Research Association

Tååimteei / Editors

Hanna Guttorm & Irja Seurujärvi-Kari

ISSN 2489-7930

Sää'mkulttuurårssaž maainâsmainsteminnovaatia ra'vvje'mmen päärna vuässadvuõđ jiijjâs kulttuu're sää'mkiõl olgglõsmätt'tõõzzâst

Hanna Helander

Lappi universite'tt

Sirkka Sanila

*Sää'mkiõli ougglõsõhttvuõđid äu'kķeei
mätt'tõõzz pilottha'ņķķõs*

Pigga Keskitalo

Lappi universite'tt

Sonja Moshnikoff

*Sää'mkiõli ougglõsõhttvuõđid äu'kķeei
mätt'tõõzz pilottha'ņķķõs*

Abstraktt

Artikke'lest ķiõtt'tâ'lle Päärnai sää'nnvä'ldd da tåimmamvaalmâšvuõtt (ADVOST) – tu'tķķeemha'ņķķõõzzâst čõõđtum maainâsmainstumšsa äu'kķeei pedagooglaž innovaatiatu'tķķõõzz sää'mkiõl olgglõsmätt'tõõzzâst. Pedagoogla innovaatia õõlgtõssân lij ra'vvjed päärnai identitee'tt da vuässadvuõđ kiõllõhttõ'sse nuõrttsää'mkiõl olgglõsmätt'tõõzzâst. Sää'mkiõl mätt'tõõzz vaiggâdvuõttân lij vää'nn u'čtee'lin da mättaunnsin, tõ'nt mätt'tõõzz lij vääžnai ooudâsviikkâd u'čtee'li loņņnummšid da raavâsvuõđid vuâmmšee'l. Tu'tķķeemaunstõs nârrai u'čtee'li stimulõsttum mušttem–mõõntõõllmin čõõđtum saaggtummšin de tu'tķķõõzz poodd õnnum õhttsa pei'vvķee'rjest. Tu'tķķõs čuä'jat, što u'čtee'li ä'sštõddmõõžž äu'kķeei innovaatiatu'tķķõs lij ouddsâ'jest mätt'tõõzz da mättjempirrõõzzi suâvtõõllmõõžžâst sää'mkulttuurårssânji. Kuhttui u'čtee'li raavâsvuõđid äu'kķee'l õhttvuõttu'čtee'lvuõđin vuäi'tte ra'vvjed tuõđsânji vaarvuâlaž ķiõl mätt'tõõzz. Maainâsmainsteminnovaatia pâstt va'stteeđ diaspoorlaž mätt'temvuõ'jji vä'žžtõõzzid ra'vvjee'l päärnai vuässadvuõđ ķiõ'lle, kulttuu're da õhttõ'sse de seämma ääi'j hiâlpeed mättaaunâsvää'n.

Čooudsää'n: Sää'mkulttuurårssaž mätt'tõs, maainâsmainstumš, olgglõsmätt'tõs, nuõrttsää'mkiõll, identite'tt, pedagooglaž innovaatiatu'tķķõs.

Jåãdtõs

Mainnâz stää'ne identitee'tt raajdõõttmõõžž da miârkkteejâ'stte mätt'tõõzz (Kinossalo 2020, 11). Hã't mainnâz liã kõskksaž vue'ss sä'mmlai kulttuur da päärnaišõddeemtraditio (Balto 2005), tõk liã vaarâst læppjed šõddeem da mätt'tem institutionalisõõvvâm mie'ldd. Škooul tåimmamkulttuur sãtt še tuejjeed hãmstõõvmmõõžž päärna identitee'tt šõddmõ'sše, tã'l gu tõt

rätkkai jiânai doom da jee'res pääđäai'j pirrōzzi taimmankulttuurin (Huttunen 2013). Artikkel čuōvat sää'mkiōl olgglōsmätt'tōzzâst čōđtum maainâsmainstummša äu'kkeei pedagoogla innovaatiatu'tkkōōzz. Artikkel vuâđđââvv Lää'dd Akademia teäggtem *Päärnai sää'nnvä'ldd da taimmamvaalmâšvuōtt (ADVOST, Socially Innovative Interventions to Foster and to Advance Young Children's Inclusion and Agency in Society through Voice and Story)* – tu'tkkōsha'ñkkōōzz Lää'ddjânnam vue'kktu'tkkōōzz puâđōōzzid. Tu'tkkōōzz õōlgtōssân leäi ra'vvjed päärnai jiōn da taimmamvaalmâšvuōđ sää'mkiōl olgglōsmätt'tōzzâst de innovâstted odđ pedagooglaid maallid kulttuurlânji relevantt sää'mkiōl mätt'tōzz ta'rjjeem diōtt olgglōsmätt'tōspirrōzzâst. Mätt'tōzz tu'tkkee da oudâsvi'kke õhttsažuâjast sää'mkiōli olgglōsmätt'tōsha'ñkkōōzz u'čtee'livui'm. Õhttsažuâjast tu'tkkee'jivui'm plaanuum mätt'tōsinnovaatiain u'čtee'l te'sttje, mä'htt maainâsmainstumuž, siōrrmōōžž da luâttpedagogiikk vuâitt äu'kkeed olgglōsmätt'tōzzâst. Tât artikkel kiōtt'tâall nuōrttsää'mkiōl mätt'tōzzâst čōđtum maainâsmainsteminnovaatiad.

Puk Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiōl liâ Unesco klasstōōllmōōžž mie'ldd jee'restäss'sânji vaarvuâla, leša pe'cclumus vue'kk lij tuōđsânji vaarvuâlaž nuōrttsää'mkiōlâst, ko'st liâ teä'nab pâi nu'tt 300 mainsteei (Unesco 2016). Vä'lddvue'ss mainstee'jin jeälste Aanar kää'ddest Če'vetjääu'r, Njeä'llem da Keväjääu'r vuu'dest. Nuōrttsää'm kōskkvuu'din sää'mkiōl â'ne oudâs argg- da tuâjjkiōllân oudmiârkkân puâžžhâiddamtuâjast. Hâ't nuōrttsää'mkiōlâst liâ änn'jōžääi'jest še nuōr mainsteei da tōn â'ne dommkiōllân päärnažpiârrjin, kiōl serddmōš puō'tti puōlvvōōggid kiōrggni puâtkkned ouddâl gu aa'lji o'dđdest 1990 -lääggast jâtt'tum kiōlljeälltee'm mie'ldd. (Moshnikoff & Moshnikoff 2006). Kiōllpie'sstâaim lââ'ssen nuōrttsää'mkiōl jeälltee'm õhtt vue'kk lij leämmaž Sää'mvuu'd škooultemkōōskōōzz rää'vesoummid jä'rjstum kiōllkuurs, kook liâ leämmaš ta'rjjeemnalla še nee'ttpäai'k. Jee'res sää'mjōouki nalla nuōrttsä'mmlain še jeä'nbōs vue'ss liâ siirdčōōttâm sä'mmlai dommvuu'd äälgeälla (kč. Keskitalo 2019) – ju'n 75 prosee'nt vuâđdmätt'temâkksain sää'mpäärnain da nuōrin jeälste sä'mmlai dommvuu'd äälgeä'lnn (Saamelaiskäräjät 2020), mii vuâzzas vaiggâtt kiōl serddmōōžž puōlvvōōggâst nobba.

Hâ't nuōrttsää'mkiōl kiōlljeälltummsin liâ vuâžžam odđ mainstee'jid, tääim liâ leämmaž ri'ttjetee'm. Nuōrttsää'mkiōlâst i'lla seämma ra'vves säâ'jj ouddpeämmast da škooulmätt'tōzzâst gu tä'vvsää'mest da aanarsää'mest. Nuōrttsää'mkiōl mätt'tōs aa'lji Če'vetjääu'r škooulâst 1972 da Njeä'llmest 1980. Nuōrttsää'mkiōllsaž mätt'tōs lij kuuitâg

oudâs ta'rijeemnalla samai occanj, mätt'tõõzz ta'rjje äâldmõssân nuõrtsää'mkiõlâst. Ķiõllpie'sstääim jätt'te Će'vetjääu'rest 1997 da Á'vvlest 2008, leša tåimm lij leämmaž puátkknee'es. Šuurmõs cõgldõs nuõrtsää'mkiõllsa ouddepeämm da mätt'tõõzz veeidummsa lij tuâjttuejje'e'ji vää'nn (Arola 2020, 20). Nuõrtsää'mkiõl mättaaunâsvue'kk lij še hue'nn (Korpela 2020). U'čtee'li tuâj staaâm diõtt jätt'te 2021 Ķiõllpie'zzest škoou'le -ha'ñkkõõzz, ko'st kue'htt kuei'mmu'čtee'l oudâsve'kkē mättaunnsid da tåimma seämma ääi'j u'čtee'len vuõss-sâjjsa u'čtee'l paaldâst (OKM 2021, 18).

Nuõrtsää'mkiõl mätt'tõõzz sä'mmlai dommvuu'd åålgbeä'lnn jätt'te 2018 *Sää'mkiõli olgglõsõhttvuõdid äu'kkēei mätt'tõõzz pilottiha'ñkkõõzz* (juátkast olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõs) mie'ldd. Kõõčcmõõžžâst lij Uccjoogg kää'dd jåå'dtem da sää'mtee'gg koordinâ'stem pilotta'ñkkõõs, koon teäggat Mätt'tõs- da kulttuurministeria. Olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzz mätt'tõs lij reaalaiggsaž (synkroonlaž) mätt'tõs, ko'st u'čtee'l da olgglõsmätt'tõ'sse vuässõõtti škoolnee'kk da mätt'tõõtti vuässâ'tte seämma ääi'j mättciâssid jiijjâz teättmašinain, leša fyyslânji jee'res paai'kin. Mätt'tõs šâdd Teams- da OneNote-pirrõõžžâst. Lookkâmee'jj 2021-2022 olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzz pääi'k vuâđdmätt'tõõzz da lookkjiškooulškooultõõzz nuõrtsää'mkiõl mätt'tõõzz vuäžža nu'tt 20 mätt'tõõttjed. (Sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõs 2021). Olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzz poodd nuõrtsää'mkiõl mätt'tõõttji mie'rr lij pâjznam 40 prose'ntin, gu dommvuu'd åålgbeä'lnn jeälsteei mätt'tõõttjid liä vuäžžam mie'ldd mätt'tõ'sse (Sää'mte'gg, mätt'tõsnorldõõgg 2018-2021). Pilottha'ñkkõõzz vääžnjummus täävtõssân lij kaunnâd põõššinallsem čauddmõõžž sää'mkiõl olgglõsmätt'tõõzzid dommvuu'd åålgbeä'lnn.

ADVOST–tu'tkkēemha'ñkkõõzz vue'lğgemka'rttõõžžâst saaggtim Sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzz 6–7 -âkksaid mätt'tõõttjid. Saaggtummšin puõ'di õlmmsa, što mätt'tõõttjin lij õllsaž motivaatia mätt'tõõttâd sää'mkiõl, tõ'nt gu sij tå'bdde ra'vves koll'jemvuõđ kiõllõhtto'sse. Mätt'tõõtti cie'lkkē haalâst mätt'tõõttâd sää'mkiõl, nu'tt što sij vuäi'tte mainsted tõn ruâdeesvui'm. (Helander et al. 2022). Hå't nuõrtsää'mkiõll i'lla mätt'tõõttji vuõssmõssân mättjum kiõll, tõn vuäitt sarnnad sij jie'nnkiõllân, gu sij identifia'ste kiõ'lle (Helander et al. 2022, kč. Skutnabb-Kangas 2000, 106). Tõt lij sij ä'rbbkiõllâz, soogg histor pääi'k miärktee'es kiõll, koon serddmõš puõlvvõõggâst nobba lij puátkknam, leša kää'tt vaikkat sij identitetta. Tu'tkkõõzzi mie'ldd ä'rbbkiõl tobddmõš lij ouddsää'jest positiivlaž kulttuuridentitee'tt raajmõ'sše. (McIvor 2005). Vuâđdmätt'tõõzz mätt'tõsplan vuâđain teäddee juõ'kk mätt'tõõtti kiõll- da kulttuur-identitee'tt staaâmõõžž, lââ'ssen sää'm-mätt'tõõttji

”mätt’ tummsäst vääžnai täävtössân lij staañad mätt’ tööttjid šöddmööžž jiijjâž kiõ’lle, kulttuu’re da õhtto’sse de u’vdded si’jjid vuei’lvažvuõđ fi’ttjed sää’m kulttuurä’rbvuõđ”. (Mätt’ tōshalltōs 2016, 86).

Lookkâmee’jj 2020-2021 Sää’mkiõli olgglösmätt’ tōsha’ŋkõdözzâst tuejjääm sää’mkiõl u’čtee’l, kook toimmu še tän artikkee’l kee’rjtee’jen, plaa’ne da čöõđte mätt’ tōzsteez maainâsmainsteminnovaatia 6–7 äkksaid mätt’ tööttjid. Mätt’ tööttji motivaatia äü’kõkummuš da kiõllõhtto’sse koll’jemvuõđ ra’vujummuš le’jje vääžnai vue’lggẽmsââ’j mätt’ tōsinnovaatia plaaneen. Sää’mkiõl olgglösmätt’ tōdözzâst haa’lee raajjad pääi’k, ko’st mätt’ tōõtti vuäžža staañ sää’midentitettseez. Mätt’ tōsinnovaatia õõlgtössân leäi ra’vujed pääñnai identitee’tt da vuässadvuõđ kiõllõhtto’sse ä’rbvuõđla nuõrttsää’m mainnâž vie’kkin.

Nuõrttsää’mkiõl u’čtee’l čöõđte da ruõ’kõke mätt’ tōsinnovaatia olgglösmättciâssin skamm-mannust 2020 da ko’rjuum innovaatia kiddymanust 2021. Innovaatiaçiâssi mænŋa u’čtee’lid saaggte stimulõsttum mušttlem-mööntõõllmin. (kč. Malva, Leijen & Arcidiacono 2021). Saaggtummšin miârkktoõzzid ra’jje õõutsââ’jest sagstõõleen. Aunstöõzz analysâsttmööžžâst äü’kõke siõmpääñnai jiõñ tobdstem diõtt rajjumanalyysvuâđ, koon kääu’c teoreetlõ’žžed vuâđdjurdjed toimmu mottjee’jen fi’ttössân kue’dee’l sââ’jj odđ ideaid, kook päjne ou’dde aunstöõzz noorreen da analysâ’steen. (Blaisdell et al. 2019.) Analyysvuâđ fi’ttöõzz suävtõ’lle tän tu’kõkõ’sse da u’čtee’li fi’ttjõõzzid pääñnai identitee’tt staañmööžžâst sää’mkiõl olgglösmätt’ tōdözzâst ta’rkstõ’lle neelj fi’ttöõzz pääi’k: mä’htt u’čtee’l vi’kõke maainâsmainsteminnovaatia *prosee’s* ooudârra mätt’ tōzstes, mä’htt sij stää’ne juõ’kõk pääñna *vuässadvuõđ* ä’rttel tåimm’ mõ’sše, mä’htt sij *viõkkâ’tte* pääñnaid mätt’ tōdözzâst de mii maainâsmainsteminnovaatia *miârktōs* lij sij miõlâst.

Tu’kõkõs čuä’jat, što u’čtee’li ä’sštobddmööžž äü’kõkei innovaatiatu’kõkõs lij oudsââ’jest mätt’ tōõzz da mättjempirrõõzzi suävtõõllmööžžâst sää’mkulttuurârrosõ’žžen. Kuhttu u’čtee’l raavâsvuõđid äü’kõke’l õhttvuõttu’čtee’lvuõđin vuei’tte ra’vujed tuõdsânji vaarvuâlaž kiõl mätt’ tōõzz. U’čtee’l tå’bdde maainâsmainsteminnovaatia va’sttääm diaspoorlaž mätt’ tōsvue’jj vä’žžtõõzzid, ra’vujee’l pääñnai vuässadvuõđ nuõrttsää’mkiõ’lle, kulttuu’re da õhtto’sse seämma ääi’j hiälpee’l mätaaunâsvää’nn.

Sää'm šoddummuš da narratiivlaž identite'tt

Sää'mpuärrsid da maaddârpuärrsid saaggtam da šoddeemvue'jjid seu'rrjam Balto (2005) mie'ldd sää'm šoddummsa luândlaž lij åskk oummu jie'llemâkksa šoddmõ'sše, jiijjâs tattu da jiõččo'hjjeemvuõ'tte. Šoddeem kõskksummus täävtõssân lij šoddeed päärnast jiõččnaž da pi'rggëei ouumaž vue'ssen sää'mõhttdõzz. Sää'mmpuärrsid saaggtam Aikio (2007) mie'ldd sää'm ceâlaiväädla šoddummuž täävtõssân lij ouumaž, keä'st lij vaaidâs silttummuš da kii teâudd määngpeällsânji pukid su'nne jiijjasnallšem ooddid. Šoddummšest pâ'rggëe oudâsviikkâd pärna vuâmmšem- da arvvlõddâmooddid, raajjâd su'nne čiõlgâs jiõččkaart de ra'vves jiõččtââbd de identitee'tt. Ra'vves jiõččtââbd da identitee'tt vuä'msteei oumin šâ'dde sosiaal'la da šiõttlõõvvi oummu, kook silttee praavled jie'llmest le'be raajjâd jiijjâs jie'llma suâvlaid va'lljõõzzid (mts. 44–56). Sää'm šoddummuž vuâddjurddjid vuä'itte suâvtõõllâd mätt'tõsplaân vaaidâs siltteemtäävtõõzzid ceâlaiväädldânji (Mätt'tõshalltõs 2016, 102, 158, 286).

Mainnâz le'jje tää'rkes vue'ss ä'rbbvuõdla sää'm mättjummuž da tõid mainste jeärbõssân ä'rbbvuõdla tuâjai paaldâst, mâ't-a kiõtt-tuâjai raajjmõõžž, kue'llseellmõõžž da puâzžuâjai de liikkeen pääi'kest nobba (Aikio 2007; Balto 2005). Ä'rbbvuõdla sää'm šoddummšest vuei'tte ât vuei'nned kue'htt vä'lddvuâkksa mätt'tõsmõõntõõllmõõžž – maainâsmainstummuš da tuejje'e'l mättjummuš. Mätt'tõsvuõ'jjin tåk mõõntõõllmõõžž kiõzzâ'tte kuõi'meez ta'rjje'e'l kuhttu jiijjasnallšem teâđ mätt'tõõttja: maainâsmainstummuš säänla miõ'lleteäddõõvvâm åå'blek, kää'tt vää'lat ouu'dab puõlvvõõggi kiõčlõddmõõžžid, tuejje'e'l mättjummuš gõs ta'rjjad mättjum ää'sšest jii'jjesnallšem fyyslaž kiõčlõddmõõžž, kää'tt ruâkkjââvv vaard muhttu. Sää'm ä'rbbvuõdlaž teâtt lij ruõkkum mainnsid da maainâsmainstummušest lij kõskksaž rool ä'rbbvuõdla teâđ vää'ltummšest da åå'blkâsttmõõžžâst. Mainnâz rä'jje nu'vddem sagstõõllâmareena, ko'st sää'm ä'rbbvuõtt seill, vaajtââll da ođđan. (Nergård 2006, 25.)

Brunerin (1986; 2004) mie'ldd oummust liâ kue'htt tie'ttem nää'll: paradigmaattlaž da mainnsallaš. Paradigmaattlaž jorddmõš vii'ttai looglaž-matemaattla jorddmõ'sše, koon äü'kkee ouddmiârkkân vä'žžtõõzzi rä'tkkummšest. Mainnsallaš jorddmõõžž jo'rdde lee'd ouumže šââddlaž, leša looglaž-matemaattla jorddmõõžž fe'rttai mätt'tõõttâd (Brattico 2011). Kuhttu ju'rddeemnâä'l liâ kuuitâg ouumže taarbla ij-ka tõid vuei't rä'tkked kuei'msteez. Looglaž-matemaattlaž jorddmõš čiõlgat aaišsummši õhttvuõdäid da mäinn-seu'rrjõskõskkvuõdäid.

Mainnsallaš jorddmõš gõs sää'nat da rätkk miärktõõzzid ceâlaivuõdlõ'žzen. (Bruner 1986.) Bruner veeidii fi'tjõõzz jorddmõõžžâst kä'tted še mainnsallaž jorddmõõžž pâ'jjel kolmmlo ee'jj mââiârâ. Mâ'ηηlest jorddmõõžž fi'ttjummšest lij sättjam jiânnai ouddmiärkkân kognitiotiõtti da neurotiõtti suõ'rjin. Polkinghorne (2014) lij juätkkam mainnsallaš jorddmõõžž tu'tkkummuš fyysla kiõččâmkuu'limest, ko'st kiččlõddmõõžžid fi'ttje lee'd seu'rrjõs vaard vuârvaikkõõžžâst pirrõõzzin.

Mainnsallaš jorddmõõžž äü'kķeen ooumaž rääj seämma ääi'j identitee'ttes, mainnâz jijstes. Ricoeur (1991) mie'ldd ooumaž maainast mainnsid ra'vvjeen identee'ttes da lââ'zzteen jijjâs jie'llem tääidaid. Mainnsi pääi'k ooumaž suâvtââll jijjâs kiččlõddmõõžžid. (Ricoeur 1991, 434–436.) Mac Intyre (1981) maainast mainnsallaš identitee'ttest da meä'rtââll tõn õhtnažvuõđ raajji mainsen jijstes. Identite'tt lij juätkkjeei muttsest tõn mie'ldd, gu maainâs vuäžž lââ'zz aunstõõzzid. Oummust vuäitt ju'rdded lee'd še jeä'nab identitee'tt. Bruneri (2004) mie'ldd še oummust väjja lee'd jee'resnallšem mainnâz jijstes da täk mainnâz šiõttlâ'vve kontee'kstid, koin tõid mainste. McAdams-gõs (2008) maainast jie'llemķeärdla identitee'ttest, kää'tt raajdâätt čõõđ jie'llem ääi'j. Jie'llemķeärdla identitee'tt prosee'ssest mõõnnâm kiävvmõõžžid ou'dde miärktõõzzid da seämma ääi'j pravvle puõ'ttiägga.

Ropo mie'ldd identitee'tt oou'dummuš lij narratiivlaž, mainnsallaš prose'ss, ko'st ooumaž rääj miärktõõzzid jijstes vuârvaikkõõžžâst järnsivui'm koolm tää'zzest: persoonlažõhttsallaš da kulttuurlaž. Suu mie'ldd oummu šõddmest lij ât looppâst kõõččmõš identitee'ttest. (Ropo 2009). Hâ't identite'tt õhttan jiõččvuõ'tte, tõt meä'rtââll še oummu kõskkvuõđ jiõccses, järnsid da maai'lme. Identitee'ttest da mättjummšest lij ât ravvsânji kõõččmõš kõskkvuõđâst jijjâs da jeärraz kõõskâst. (Yrjänäinen & Ropo 2013).

Identitee'tt raajmõš lij jie'llem-mettsaž prose'ss, maainâs jijstes teäuddjââvv čõõđ ääi'j. Kiččlõddmõõžžees tu'lķķee'l ooumaž rääj mainnseez miärktõõzzid. Miärktõõzzi raajmõš puätt tu'lķķõõzzi pääi'k da prosee'ssest raajdõõvvâm miärktõõzz liâ mättjee'm puäđõõzz. Miärktõõzz liâ tää'rķ, kuä'ss tõk vaikkte tõõzz, mõõk aa'sšid kuäđdje miõ'lle le'be kuõskte mä'htt-ne. (Yrjänäinen & Ropo 2013). Mošt da moštmõš gõs čâ'ne mättjummuž da identitee'tt õ'hhte. Tõ'nt maainâsmainstummuž äü'kķummuš mätt'tõõžžâst stään identitee'tt raajdõõttmõõžž da miärkteejâst mätt'tõõzz. Mainnâz vuäitt ât vuei'nned nârrjeei teädlõ'žzen prose'ssen, mättjum kiõll'lâttmõššân. (Kinossalo 2020, 39.)

Mätt'tõsinovaatiatu'tkkõs

Mätt'tõsinovaatiatu'tkkõzzâst u'čtee'l vuäi'nne jiijjâz tuâjaz ä'sstobddjen, keäi ämmatlaž oou'dummuš šâdd seämma-äiggsânji pedagoogla taimmamvaalmâšvuõđ lâsnummšin (Berliner 2001). ADVOST-tu'tkķeemha'ņķķõzzâst u'čtee'li da tu'tkķee'ji õhttsallaš tuejjemnäa'll vuei'tlvõõ'sti ođđ čea'ppvuõđ, innovaatiivla nää'l taimmad sää'mkiõl u'čtee'len olgglõsmätt'tõspirrõõzzâst. Õhttsažtâimm'mõõžžâst jiâ pâi juâkkam ideaid, ba põ'stte ooudâsviikkâd da te'sttjed olgglõsmätt'tõspirrõ'sse suâvlaid sää'mkulttuurârrsaid tuejjeemnaa'lid, koid vuäi'tte kâččad še innovaatian.

Škooukulttuur muttâz da mätt'tõsinovaatiad tu'tkķääm Fullan (2007) vii'ttai mätt'tõsinovaatiain mätt'tõõzz ooudâsviikki elemee'ntid, mâ't-a ođđ mättjemfi'ttjõ'sse, mätt'tõsplaane da teknologiaa'je. Fullan mie'ldd mätt'tõsinovaatia čõõđtummuš mätt'tõõzzâst õõlgat tääimaid kolmmân mätt'tõõzz vue'ssvuu'dest: mättaunnâz, u'čtee'li vuäinalm da šiõttlõõvmmõš de pedagoogla vue'jj. Muuttâs âlgg šõddâd pukin täin vuessvuu'din da takainalla mätt'tõsinovaatia teâuddjõõvmmõš õõlgat ceâlai škooul taimmamkulttuur muttâz, što tõt šâdd põõššjen mätt'tõ'sse. (Fullan 2007, 30–31).

ADVOST-tu'tkķeemha'ņķķõõzz sää'mkulttuurârrsai mätt'tõsinovaatiat täävtõssân lij staa'nâd päärnai identitee'tt da vuässadvuõđ kiõllõhttõ'sse. Mätt'tõsinovaatiatu'tkkõs nârrai syyklin (Fullan 2007), kook tän tu'tkķõõzzâst liâ kue'htt. Vuõssmõs syyklâst olgglõsu'čtee'lid jä'rjste mätt'tõsinovaatiat plaaneemtuâjppõõrt pâr'gõmannust 2020, ko'st si'jjid mainste tu'tkķõõzz õõlgõõzzâst da innovaatiatu'tkkõõzz syyklin. Tuâjppõ'rte vuässõ'tte nellj u'čtee'l. U'čtee'lid ra'ukķe ķee'rjted Post-it laappid, mâi'd sij haa'lee ooudâsviikkâd mätt'tõzstes da piijjâd laappid seinna kuõi'meez vuei'nnemnalla. Tobdstõõdeen kuei'mm kuei'mez jorddmõõžžid u'čtee'l klasstõ'le tõid neellj kategoriaa'je: oou'deemtaarb, pue'r vue'jj, mätt'tõõttjid kuulli ää'sš da teknologia. Looppâst juõ'kk u'čtee'l va'lljii mätt'tõzstes õõut ää'sš, koon son haa'lii vue'lõgged ooudâsviikkâd mätt'tõsinovaatiastes.

Tu'tkķeei vie'kkte u'čtee'lid innovaatiat plaanummšest juõ'kk u'čtee'l taarbi mie'ldd. Lââ'ssen staa'ne ceâlai tuâjjõhttõõzz muttsest Fullan (2007) maall mie'ldd. Artikkee'l vuõssmõs ķee'rjteei õõ'ni nuõrttsää'mkiõl u'čtee'lid looggâlm sää'm maainâsmainstummšest da tõn äu'kkummšest šõddeemtuâjast. Artikkee'l nu'bb ķee'rjteei gõs õõ'ni olgglõmätt'tõsha'ņķķõõzz u'čtee'lid da ha'ņķķõõstuâjjlaid ä'sstobddilooggâlm sää'm pedagogiikkâst. Olgglõsu'čtee'l da

ha'ŋkkõstuâjlla smiõ'tte õõutsââ'jest, mä'htt sää'm pedagogiikk vuäitçi suävtõõlläd olgglõsmätt'tõõzzâst da mu'vddem staan da tuâjjeävvaaid olgglõsu'čtee'l tääzz taarbše.

Vuõssmõs syykl looppâst u'čtee'l čõõđte da ruõ'kķe mätt'tõsinnovaatia skamm-mannust 2020 de arvvlõ'tte tõn o'nnstummuš stimulõsttum mušttlem-mõõntõõllmin čõõđtum saaggtummšest (ķč. Malva, Leijen & Arcidiacono 2021). Nuu'bb syyklâst u'čtee'l tivvu mätt'tõsinnovaatiaid vuõssmõs ķiçčlõddmõõžžâst vuâžžum ķiçčlâsttmõõžži mäâi'nest. Tivvum innovaatia čõõđte, ruõ'kķe da arvvlõ'tte ķiđđmannust 2021. U'čtee'lid rau'kķe še ââ'nned pei'vvķee'rj innovaatiatu'tķķõõzz poodd. Ķee'rjtummuž staa'nekõõččmõõžži veäkka, mâ't-a mõõn mäâi'nest va'lljiik ää'sš, koon vuâlgak mätt'tõzstad ooudâsviikkâd; mu'vddem pedagoglaid va'lljõõzzid mätt'tõsinnovaatia tâimm'mõõžž vuâđđâ'vve de mu'vddem jorrdmõõžž da toobdâlm tu'st šõ'dde mätt'tõsinnovaatia poodd. U'čtee'lid vuâ'pste ķee'rjted jorrdmõõžžineez innovaatia plaaneen, ouddâl tõn čõõđtummuž da sõrgg tõn mâŋŋa.

Tu'tķķeemaunstõs nârrai neellj u'čtee'l post-it laappin (35 kpl), kuei't u'čtee'l innovaatiatu'tķķõõzz poodd ââ'nnem õhttsa pei'vvķee'rjest (3 s) de kolmmân stimulõsttum mušttlem-mõõntõõllmõõžžin čõõđtum tu'tķķeensaaggtummšest. (Saaggtummi pee'st: 1. saaggt. 02:28:07, 2. saaggt. 01:02:46, 3. saaggt. 01:56:48). Ouddâl saaggtummi u'čtee'l ruõ'kķe olgglõsmättçiâss (45 min), sõrgg tõn mâŋŋa u'čtee'l da tu'tķķeei ķiõ'čče liânttõõzz õõutsââ'jest u'čtee'li mušttleen mättçiâss poodd puättam jorrdmõõžžid da tââbdaid de smiõtteen jiijjâs tue'jjeem pedagoglaid va'lljõõzzid. (ķč. Malva, Leijen & Arcidiacono 2021).

Nuõrttsää'mķiõl u'čtee'l õ'ne çiâssid õõutsââ'jest toi'mmjee'l õhttsažu'čtee'len. Õhttsažu'čtee'lvuõđin vii'ttje kuei't le'be jeä'nab u'čtee'l tää'ss-ärvvsa õhttsažtuõjju, ko'st sij va'sttee õõutsââ'jest mätt'tõõttijoouki mätt'tõõzz plaane'mest da čõõđtumšest de mättjem arvvlâttmõõžžâst. (Malinen & Palmu 2017). Tãn ää'sšest lij kõõččmõš kulttuur- da ķiõllmäästar de ouddpeâmm u'čtee'l õhttsažtuâjast. Fi'ttõs ķiõllmäästar lij aanarsää'mârrsa jealltumšest õnnum CASLE-mõõntõõllmõõžžâst (Olthuis et al. 2013, 40). Ķiõllmäästar tee'rm â'ne takainalla persoonõsttum vuârrvaikkõ'sse vuâđđõõvvi ķiõllmättjumšest, ko'st vaarvuâlaž ķiõl puârrsab jie'nnķiõllsaž mainsteei da nuõrab ķiõllmätt'tõõtti vie'ttje äâi'j õõutsââ'jest ââ'nee'l kommunikâ'stem ķiõllân tâ'lķ vaarvuâlaž ķiõl. Jorrdmõõšsân lij, što ķiõllmätt'tõõtti peâss harjttõõlläd ķiõl mainstee'l da mättai seâmma äâi'j še kulttuurâst. (Pasanen 2015, 249).

Há't olgglösmátt'töspirröðzzâst tåáimeen ij vuei't mainsted persoanla vuárrvaikktöðzzâst öðoutsåá'jest joohle'mmen, áá'nnep kíöllumäästartee'rm, tön't gu u'čtee'l ö'nne tön jiiij öðoutsåá'jest tåáimeen.¹ Kíöllumäästren táimmam u'čtee'l leái máttjam nuörttsåá'mkíöi pä'rnnpoodd vuössmös kíöllân, láâ'ssen son lij mátt'töðttâm kíöi öllškooulâst. Ouddpeámm u'čtee'l leái mátt'töðttâm kíöi ráá'vesooumžen nuu'bb tåá'zzest da öllškooulâst da son lij šöddmen áá'nteejan klassu'čtee'len. Kíöllumäästar vääžn'jumus tuájjan lij kíöi da kulttuur serddmös, ouddpeámm u'čtee'lest lij jeá'nab vä'stteemvuött mátt'töðzz plaanummšest da arvvlátmmöðžžâst. U'čtee'l tá'bdde što suána teáu'dde kuei'mm kuei'mez da vuážža staan kuei'msteez mátt'töðzz pedagoogla, sii'skła da kíöi'la čöðdtummšest. Öhttsazu'čtee'lvuött ta'rjjad áat u'čtee'lid vuei'tlvažvuöđ máttjed kuei'msteez da mátt'tös lij táujja sii'skines da tuájjnaa'lin máängpeállsab gu öhttu čöðdtum mátt'tös (Scruggs, Mastropieri & McDuffie, 2007).

Aunstöðzz analysåá'steen äü'kkee Blaisdell et al. (2019) analyysvuâđ, kåá'tt lij rajjum *Look Who's Talking: Eliciting the Voices of Children from Birth to Seven* – tu'tkkee- ha'ŋkköðzzâst marginaalast áárrai siömpäärnai jiön tu'tkkeeem väaras (kč. myös Wall & Robinson 2022). Tu'tkkeeiá'rttel raajjam päärna jiön tobdstem hiálpteei fi'ttöðzz vie'kkte ra'vvjed kommunikásttmöðžž da ta'rjje vuei'tlvažvuöđ pedagoogla tu'mmstöktuöjju. Analyysvuâđ suávtá'le juö'kk kontekstta. Töt ta'rjjad neävvaaid analyys staanân, leša ij ráá'jet saaggtummšid le'be meá'rtööl puáđöðzzid öu'ddlest. Analyysvuâđ lij ööudbeá'lnn implisiittlaž (ä'sšöhttvuöđâst juurdčum) gu eksplisiittlaž (ölmmsaciálkkum). (Blaisdell et al. 2019.)

Suávtöölim Blaisdell et al. (2019) analyysvuâđ u'čtee'li saaggtummšid da tõi analysásttmöšše kaaggee'l ou'dde u'čtee'li fi'tjöðzzid siömpäärnai identitee'tt staanmöðžžâst säá'mkíöi olgglösmä'ttöðzzâst. Saaggtummšin miárktöðzzid ra'jje u'čtee'livui'm öðoutsåá'jest sagstööleen (Blaisdell et al. 2019). Analyysvuâđ fi'ttöðzz kíözzö'tte kuöi'meez da tiöttum fi'ttöðzz pájje aunstöðzz analyysâst. Analyysvuâđ kåáu'c teoreettlö'žžed vuâđjurddjed liá siömpäärnai jiön meá'rtööllmös, vuássadvuött da kulddlummuš de mátt'töðzz prose'ss da raamm, u'čtee'l šiöttlöövvmös de viökkö'tti da miárktee'jes mátt'tös, koin tän artikkee'lest činlmöövvp neellj fi'ttö'sse. Tõi siis'ke meá'rtööllâp puö'ttinalla:

¹ Kíöllumäästar leái táimmam ouddlest ouddpeámm u'čtee'l kíöllumäästren nuörttsåá'mkíöi máttjumšest.

- *Prose'ss* vii'ttai tõõzz, mä'htt u'čtee'l ooudâsvi'kkē mätt'tõsinnoovatia da vi'kkē prose'ss ooudârra mätt'tõzstes.
- *Vuässadvuõtt* vii'ttai tõõzz, mä'htt u'čtee'l staa'ne juõ'kk päärna õõutnallšem vuässõõttmõõžž ä'rttel taimm'mõ'sše
- *Viõkkâttmõš* vii'ttai tõõzz, mä'htt päärna čõnnõõttmõõžž kiõ'lle da kulttuu're le'be sää'midentitee'tt ra'vvje.
- *Miârkktee'jes mätt'tõs* čuõvat u'čtee'li vuäinnmõõžžid tõ'st, mõõzz mätt'tõsinnoovatia čõõdte da mä'htt päärna äukkõ'vve tõ'st.

Analyysvuâđđ lij plaanuum soojjlen da äävjen muttsid, što tõt vuäitt čuõvted teättnoormest ou'dde puättam kõõčcmõõžžid. Analyysvuâđ vuâđdjurddi toimmu mâ'te mottjeei fi'ttõssân kue'dee'l sää'j odd ideaid, kook pâjjne ou'dde aunstõõzz nooreen da analysâa'steen. (Blaisdell et al. 2019.) Äldnemnääl aunstõõzz tu'lkõ'sse lij reflektiivlaž. Tu'lkõõzz jeä'la neutraal noormõõžž aunstõõzzâst, ba tu'kkõsmetodologia lij vaikkam tõi'd. Puâđõõzzi raportâa'steen še jää'kktep reflektiivla äldnemnääl puu'teen ou'dde tu'lkõssân da jorddmõõžžeen. (Blaisdell et al. 2019.)

Tu'tkkēemeettlaž smiõttmõš lij pâi vääžnai da jeärbõžžân kriittlaž tõt lij tâ'l, gu tu'tkkõ'sse vuässâ'tte nu'tt vue'llâkksa gu še algmeeru kuulli oummu (kk. Olsen 2016). Lij še pââ'jdum što algmeerai vuässõõttmõš tu'tkkõ'sse õõlgçi lee'd miârkktee'jes da tu'tkkõs õõlgçi kääzzkâ'sted algmeerõhhtõõzz jiijjâs (Juutilainen da Heikkilä 2016) le'be tän ää'sšest tu'tkkõ'sse vuässõõtti u'čtee'li da mätt'tõõttji de vaiddsubun juu'rdee'l sää'mkiõl mätt'tõõzz. ADVOST-tu'tkkeemha'kkõõzz tu'tkkõõzz äu'kk Sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'kkõõzz u'čtee'lid da mätt'tõõttjid lij praavum čââpp õhttsažtuâjain ä'rttlin. Tu'tkkõõzz vuäitt sârnad raajdõõttâm ä'rttles nallšõ'žžen sij taarbeež kääzzkâ'sted. Teâđ maacctummšest sää'mõhhtõ'sse huõltep ouddmiârkkân čõõdtee'l tän artikkee'l koolm kiõ'lle: nuõrttsäämas, tâ'vvsäämas da lääddas.

Tu'tkkõõzzâst jää'kkte Tu'tkkeemteâđ sagstõõllâmkaa'dd vuä'pstõõzzid, EU takai teättsue'jji-šiõttõõzz de algmeertu'tkkõ'sse kuulli eettlaid vuä'pstõõzzid. Ouddâl tu'tkkõõzz alttummuž tõn arvvlõ'tte Tâ'vv-Lää'ddjânnam ollškooul tu'tkkeemeettla taimmkää'ddest. Tu'tkkõ'sse vuässõõtti u'čtee'lid, puârrsid da päänaid mainste aalgâst tu'tkkõõzzâst u'čtee'lsâbbrest, puârrsijeä'kkääst da mättciâssin. Lää'ssen si'jjid le'jje persoonlânji õhhtvuõđâst tiõttu vuâđdee

ouddmiásttmõõžž vuâđđjurddjid jää'kktee'l da see'st leäi vuei'tlvažvuõtt kuâđđjed meadda tu'tkkõõzzâst koon mäa'ttest tu'tkkõõzz täattas. Saaggtummši anonyymásttmõ'sše kidee jeä'rben vuâmmšõõzz, tõ'nt gu u'cc sää'mõhhtõõzzâst lij pâi vaarrân vuässõõttji tobdstummuš.

Artikkee'l vuõssmõs kee'rjteei tuejjad ADVOST-tu'tkkõõemha'ñkkõõzz lââ'ssen Sää'mkiõli ha'ñkkõs-šurrân, nu'bb kee'rjteei õllškooultu'tkkee'jen Tâ'vv-Lää'ddjânnam õllškooulâst, kuälmad da neelljad kee'rjteei tuejje olgglõsu'čtee'len Sää'mkiõl olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzzâst. Olgglõsu'čtee'li vuässadvuõđ tu'tkkõ'sse jiâ haa'lääm jaaukted, ba pu'htted ou'dde suännai vuä'msteeivuõđ tiõttu (kč. Kuokkanen 2009), koid suäna tu'tkkeei u'čtee'len liä leämmaš raajjmen (Sitomaniemi-San 2017). Tõ'nt mätt'tõsinnovaatia plaanääm da čõõđtam u'čtee'li liä mie'ldd kee'rjte'mmen tän artikkel. Kee'rtee'ji kuei'tnallšem positia sâtt tuejjeed seu'ñjesteâlk, leša nuu'bb beä'lnn tõk ta'rjje jiañnai jõskk teâđ sää'mkiõli olgglõsmätt'tõõzz vuõ'jjin. Kuälmad da neelljad kee'rjteei plaanee tu'tkkõõzz, no'rre da analysõ'stte aunstõõzz. Kuälmad da neelljad kee'rjteei plaanee da čõõđte mätt'tõsinnovaatia jiijjas mätt'tõzstes. Vuõssmõs kee'rjteei va'sttii artikkee'l kee'rjtummšest.

Maainâsmainsteminnovaatia oou'deemprose'ss

Mu'st lij nõkam kookksaž ideaal'laž ju'rdd, što tâ'vven lij nu'vddem teâtt, koon vuäitče äü'kkõed jeärraz še. Nu'vddem pedagogikk, kää'tt suäpp miõlstan jeärrsid še, da teâtt luâđast da äärv, mainnâz, koin vuäitče jeärraz še tu'kkõed, jiâ pâi sää'mpäärna le'be teänjokknee'kk. (Ouddpeâmm u'čtee'li keäđđa 2020 saaggtummšest).

Tu'tkkõõzz vue'lğgemka'rttõ'sse kideđmannust 2020 vuässõõđi pâi nu'bb u'čtee'lin, gu son tuejjii tâ'l olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzzâst sâjjsõ'žžen. Ouddâl saaggtummuž son leäi kiõrggnam äâ'nned vitt mättciäss sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'ñkkõõzzâst. Su'st leäi ouddlest ju'n ouddpeâmm u'čtee'li pâ'sttemvuõtt da son leäi šõddmen ää'nteejan klassu'čtee'len. Vuõssmõs saaggtummšest u'čtee'li čuõvat motivaatias mätt'tõõttâd da tuejjeed sää'mkiõl u'čtee'len. Hâ't maainâsmainstummuš va'lljõõvi mätt'tõsinnovaatian emansa pâ'rğğmannust u'čtee'li tuäjjpõõrtâst, u'čtee'li loñjnummuš maainâsmainstummuša mätt'tõsmetoodân puätt õlmmsa ju'n vuõssmõs saaggtummšest. U'čtee'li vuäinn maainâsmainstummuž ä'rbbvuõđlõ'žžen sää'm mätt'tõsmetoodân, koin vuäitče äükkõõvvâd jeärraz še gu sää'mpäärna.

Nu'bb u'čtee'l, ĳiöllmäästar, puõ'di mie'ldd tu'tĳĳõ'sse pã'rgĳmannust 2020 olgglõsmätt'tõsha'ĳĳõõzz u'čtee'lid õnnum tuâjppõõrtãst. Tuâjppõõrtãst nuõrtsãã'mĳiõl u'čtee'l tu'mmje õõutsãã'jest vue'lĳĳged innovã'sted, mã'htt maainãsmainstummuž vuãitĳi äü'ĳĳeed olgglõsmätt'tõõzzãst. ĳiöllmäästar leãi šõddãm maainãsmainstummšest da son toobdi maainãsmainstummuž luãdlõ'žžen nãã'llen mãtt'ted. Ouddãl rã'tĳĳkeei maainãsmainsteminnovaatia čõõuĳ olgglõsmätt'tõšciãssin le'jje še sãttamalla mie'ldd ĳiöllmäästar mainnãz pã'rnnpodstes. Tu'tĳĳõ'sse vuãssõõttji mãtt'temã'rttlest mãtt'tõ'tte vitt 6–8 äĳksa pããrna jee'res ã'rnn Lãã'ddjãnnam. Pie'ĳĳ see'st leãi ĳiõrggnam mãtt'tõõttãd sãã'mĳiõl kue'htt ee'jj, pie'ĳĳ leãi alttããm sãã'm-mãtt'tõõttmõõžž seãmma čõõuĳ. Sãã'mmĳiõll i'llããm ni ĳeãn mãtt'tõõtti dommĳiõll, leša see'st leãi kuuitãg toobdãlm ĳiõ'lle.

Vuõssmõs innovaatiãst čãhĳĳã 2020 u'čtee'l mainste Kunnpeeipust. Kunnpeeipuž lij maainã, kãã'tt lij nuõrtsãã'm suãvtõs Ruõššãst da Ka'rjjlest tobddum Kunnpeeipuž-mainnšest. Mainnšest liã kolmm viilljãž, koi e'ĳĳ lij jããmmam. Pãi nuõrmõs villj, Kunnpeeipuž, koon puãrrsab viillj čãrste, kulddal jããmmam ee'jj vuã'pstõõzzid da jeãllããtt tõin vie'ĳĳin. U'čtee'l va'lljee mainnãz, gu tõn mainste mããngas toobdãs nuõrtsãã'mmla mainsteei da tõt vãã'lat nuõrtsãã'mmlaid vããžnai äãrv mõõnni puõlvvõõggi ĳiĳĳlãsttmõõžžã kulddlumšest.

U'čtee'l mainste mainnãz õõutsãã'jest nu'tt, što ĳiöllmäästar mainsti vue'ššen sããmas da ouddpeãmm u'čtee'l mãŋŋa su'st lããddas. Mainnãz mainste siõmmna mãã'tĳ mããng čiãss poodd, gu tõt leãi ku'ĳĳ. U'čtee'l kuuitãg vuãmmše, što pããrna jiã vuãittam ĳinlmõõvvãd da sij ĳiõrggne kãllned mããng mãttciãss poodd mainstum mainnsa. Mãtt'tõõttji ĳinlmõõvmmõ'šše sããttai še vaikkted sãã'mĳiõllsa mainnãz ĳeãĳĳã mainstum lãdstummuš, kãã'tt raaji mãtt'tõšciãssãst kuu'ĳĳ jiã-ka pããrna taarbšãm vuei'nned vããiv fi'ttjem diõtt sãã'mĳiõllsa mainnãz.

Innovaatiãciãss mãŋŋa rajjum stimulõsttum mošttmõõžžãst pu'hte ou'dde taarb äãi'jsted mãtt'tõõzz da kaunnãd tu'lĳĳkummuž sãjja nuu'bnallšem naa'lid mainnãz veãkka mãtt'tumšã. Tãi vuãmmšõõzzi da õhttsai sagstõõllmõõžžã vuãdãld mãtt'tõsinnovaatiãid vuõ'lĳĳge oudãsviikkãd tu'tĳĳkeemã'rttlest. Maall vi'žžã Ruõĳĳiõl ĳiõll-lããugast o'nnstemnalla teãuddjõõvvãm maallãst, ko'st pããrna ĳiõlltããid stimulã'stte suu jiijas vue'lĳĳgẽmsã'jstes da mãtt'tõõzz visualisã'stte jee'res naa'lin (Mãrd 1996). Olgglõsmätt'tõõzzãst jee'resnallšem digitaal'la čãuddmõõžž ta'rjee jiãnnai vuei'tlãvãvuõdid mãtt'tõõzz visualisãsttmõ'šše.

U'čtee'l smiō'tte še, mii vuōssmōs innovaatiâst leäi o'nnstōōvvâm. Sij to'bdde, što mätt'tōōtti čijlmō'vve pue'rmōssân paai'kin, koin ķiōllmäästar mainsti mainnâz jiijjâs saa'nivui'm da oō'ni kōōskâst kōōutid. Njäälmლაž mainstummuš jeärran tee'kst lookkmōōžžâst, kââ'tt vuâđđââvv linearla jorddmō'šše. Njäälmლა mainstummšest saa'ni miârktōs šâdd vuâkkloōvvâst kantee'kstest, koozz vaikkte jiōnnsuōm, likstōōzz, ķicstōōgg da ceālai vaard ķiōll. Njäälmლა mainstummša kollai še nu'bstōs da kōōut, kook ou'dde mainsteeja da kuull'jid ääi'j prosessâ'stted mainstum da mainstemvue'jj. Njäälmლა maainâsmainstummšest lij ât kōōččmōš vuârvaikktoōžžâst. (Karsten 2015; Ong 1982, 39–47).

Mätt'tōsinnovaatiatu'tķkōōzz nuu'bb sy'kllē u'čtee'l va'lljee mainnâz *Piānnaipā'rnn da Aaccik*. Kōōččmōōžžâst lij vuā'mm *saa'mi da* nuōrttsä'mmlai kōskkvuōđâst tobddum maainâs, koon nuōrab puōlvvōk ij teānab tobddâm. Maainâs lij kuhttuid u'čtee'lid oudbeā'lnn toobdâs, tōt leäi mainstum ķiōllmäästar pärnpooddâst da nu'bb u'čtee'l leäi kuullâm mainnâz mätt'tōōttâm poodd da vuānmes mainstummšen. U'čtee'l čuōvte plaaneemprosee'ss pei'vvķe'rjsteez:

Smiōttâp, mu'vddem sii'sķe mainnsest liâ. Sirkka kaaggi ou'dde pāāi'ķ, ko'st ääkkâž mâānn joogg rââst da tuejjad siōm "luōmmteemp". Tu'ķķeem da miōlstan Sirkka vuāmmši äļsmâ'ttem paai'ķid, koid jiōčč jiōm tâ'lles vuāmmšam le'be silttāam ķiōččâd. – Ve'rddiim jee'res piānnaimainnsid da smiōttim, mōōk äā'šš nobstâ'vve mainnsest da mōōk liâ vāāžn'jumuz. Aa'ljim jie'lled oōutsâā'jest mainnâz ķiāvvmōōžžid čōōđ. Smiō'ttem, mâi'd sii'sķid vuāitči mätt'ted da mōōn-nalla mainnâz pāāi'ķ. Aa'ljim jaaukted mainnsest leeigaid paai'ķid meâdda. Vue'sšen vaa'ldim puk viōkkvāēldlaid paai'ķid meâdda, de smiōttim koid paai'ķid haa'leep pāārnaid mu'stted da mōōk liâ si'jjid suāvla. (U'čtee'li pei'vvķe'rjj).

Mainnâz raajeen ķiōllmäästar kaaggi ou'dde kulttuurlânji vāāžnai aa'sšid. Son leäi šōddâm mainnsi maai'lmest, mättjam takainallšem mainnsid, tōi mainstemnaa'lid da sii'sķi miârkktoōžžid. Tō'nt son silttii še tu'ļķķeed, mōōk paai'ķid mainnsest liâ jeārbōžžân miârkteei. (Aikio 2007, 60). Ouddpeāmm u'čtee'l gōs smiōtti mainnâz pedagoga škooiltōōžžâs pāāi'ķ da smiōtti, mâi'd mainnâz veākka vuāitči mätt'ted. Plaaneemprosee'ssest kuhttu u'čtee'l tiōu'dde kuei'mm kuei'mez da mättje kuei'msteez (Scruggs, Mastropieri & McDuffie, 2007).

U'čtee'l še vuā'nee mainnâz da suāvto'lle tōn škooil mätt'tōsvuākka suāvlō'žžen jaauktee'l viōkkvāēldlaid paai'ķid. Mainnsest *Piānnaipā'rnn* räukk jie'nnes pu'htted su'nne kaappi. Jeā'nn pohtt pāārnže vuārtōōggi kolmm vue'bb, leša ķeāldd niōđid peāggte'mmen piānnai-sāā'n.

Kue'htt vuõssmõs vue'bb peäggte piännai-sää'n kiõlddjest huõlkâni. Alggveärla mainnsest Piännaipä'rn kâdd vue'bbid kää'c'kee'l, leša u'čtee'li suävtem suävtoõzzâst ceä'l'k'ke "nijdd vuäžžai mõõnnâd". Mainnâz suävtoõleen u'čtee'l va'ldde lokku mainstummuž kontee'kst: suäna mätt'te mätt'tõõttjid pâi kue'htt čiâss neä'ttlest, jiâ-ka tobddâm mätt'tõõttjid čuu't puârast. Lââ'ssen olgglõsmätt'tõsvue'jjest narood reaktiaid lij vaiggääb aaibšed. Tõ'nt lij staan'jab mainsted mainnsest suävtoõllum suävtoõzz. Mainnsi vaajtõõllmõš lij vue'ss njäämla mainstummuž, gu maainâs šâdd vuârvaikktõõzzâst naroodin. (Ong 1982, 42, 59). Sää'm ä'rbbvuõđâst čie'ppes mainsteei lij tõt, kii silttad suävted ä'rbbvuõđ juõ'k'knallšem naroo'de.

Päärna vuässadvuõđ staa'nõš

Vuõssmõõzz innovaatiaciâss mâḡḡa stimulõsttum mošttmõõžžâst čâhčča 2020 u'čtee'l smiõ'tte sää'mkiõl âannmõõžž da mätt'tõõttji vuässõõttmõõžž lââ'zztummuž čiâssin. Mätt'tõõzz tu'mmje ääi'jsted jee'resnallšem aktivitee'ttivui'm da sää'mkiõl fi'ttjummuž staa'nâd visuaal'lânji. Mätt'tõsinovaatiatu'tk'kõõzz nuu'bb syyklâst sij valmštõ'lle mätt'tõõttjid maainâsmainstummuž mätt'tee'l si'jjid kõskksaid saa'nid siõri da siõrrâm veäkka ouu'dab čiâssin.

Va'lljiim vitt sää'n, koid haa'liim mainnsin mätt'ted ouddâl takainallšem maainâsmainstummuž siõree'l da pirstõõzzi pääi'k'. Raajim saa'nin siõm kee'rjtemha'rjttõõzzid, siõrid da čuä'jtim kaarti pääi'k', mâi'd sää'n miârkat. Siõrim pantomiim da čää'cc kää'mmest – siõr saa'nin. (U'čtee'l pei'vv'ke'rjj).

Ouddâl maainâsmainstummuž aalg mätt'tõõttjivui'm jie'lim čõõđ kõõččmõõžžid, koid kiddeed vuâmmsõõzz maainâsmainstummuž poodd. U'čtee'l smiõ'tte, što kõõččmõõžžid čõõđjeällmõš vie'k'kte'čči mätt'tõõttjid čijlmõõvvâd da fi'ttjed mainnâz. U'čtee'l ra'jje maainâsmainstummuž staa'nâd digitaal'la kartt'ke'e'rj, koon čõõđte PowerPointin. Kartt'ke'e'rj miârkktoõssân leäi kiddeed mätt'tõõtti kicstõõgg maainâsmainstummuž poodd da nääi't vie'k'kted čijlmõõvvâd maainâsmainstumuša olgglõsmätt'tõsvue'jjest (kč. Saario 2009).

Leäm seeiltam pärnnan pirstõõzzid. Va'lljeem čiččâm pirstõõzz PowerPoint čuä'jttõõzz vä'rdd. Täk pirstõõzz suä'ppe puârast tän mainnsa, koon mainste 6-8 äkksaid. Pirstõõzz le'jje vääžnai, što päärna fi'ttje pue'rben muännai mainnsid. Päärna še mu'štte mainnâz pue'rben. Kaarti pääi'k' maainâs leäi jeänab päärnažârresaž. Mainnsest lij

Aaccik̄ (Syöjätär), ko'st kuâđđji pâi miöllkartt da tön jiâ čuä'jtam pirstössân. (U'čtee'li pei'vvke'rjj.)

Maainâsmaintummuš oudâsveekk päärna miölljurddi, mii vie'kkat päärna siiskâž jie'llem valmštööllmōđžžâst (Bettelheim 1975, 14). Sä'mmlain jeä'la ni laa'vjam visuaal'lânji čuövted mainnsi haa'mid, ba päärna tuejje tōin miölljurddjid puârssi čuövttem mäai'nest (Aikio 2007, 64). Hâ't maainâsmaintummuš staanân õ'nne karttkee'rj, Aaccik̄-hää'mm kuâđđji mätt'tööttji miölljurddi värra. Karttkee'rj pirstōōzz le'jje päärnai raajjâm muõrreu'nnpirstōōzz da tōk čuä'jte piännaipää'rn (mä'htt son jeäll mie'ccest da pohtt porrmōđžž domoi) da suu piârrjes. Pirstōōzzi lââ'ssen PowerPoint diain leäi te'kst. U'čtee'li pō'rğge tōōzz, što diain jiâ le'čče leeigas tee'kst da što sää'n le'čče mätt'tööttjid tobddâz. Öölgtoössân leäi, što mätt'töötti vuäitči pōđššâd mainnses mie'ldd kulddlee'l, kiöčče'e'l da looggee'l. Visuaal'lai metoodi ânmmōš ta'rjjii vuei'tlvažvuōđ vuässōöttâd tōid mätt'tööttjid še, kook jiâ silttäâm veäl lookkâd le'be fi'ttjam ri'ttjee'jen sää'mkiöl. (kč. Wall & Robinosn 2022).

Maainâsmaintummuš mâņņa u'čtee'li praa've što mätt'töötti le'jje fi'ttjam mainnâz sagstōōlee'l tō'st õoutsââ'jest. Tō'st u'čtee'li mainste säämas, leša mätt'töötti vuâžžu va'sttees lääddas. Čiâss looppâst mätt'töötti vuâžžu veäl kee'rjted mainnses; tōk mätt'töötti, kook jiâ silttäâm kee'rjted, pirste. Looppâst siõ'rre Aaccik̄-siõr, kââ'tt lij kulttuu're suâvtöllum muuttâs suei'mkarsiõrâst. Aaccik̄ (Syöjätär) lij nuõrtsää'm ä'rbbvuōđâst nââidnallšem hää'mm, kââ'tt pâstt nâiddad da suõ'ppjōöttâd. Siõr miârktössân leäi counnâd loņņnummuš mainstemä'rbbvuōđ hâmma da seamma ääi'j ta'rjjeed mätt'tööttjid vuei'tlvažvuōđ siõ'rre da liikkummsâ.

U'čtee'li mie'ldd pirstōōzz vie'kkte mätt'tööttjid seu'rrjed mainnâz da sij čijlmō'vve pue'rben mainnâz kulddlummsâ gu čâhčca mätt'tōsinnovaatiast. Nuu'bb beä'lnn keâđda mätt'tōsinnovaatiast mätt'töötti silttee ju'n jeänab sää'mkiöl da mainnsallaš tuejjeemnâä'll leäi si'jjid toobdâs čõöučâst, mii säättai vie'kkted čijlmōövmest. Sannōōzz mätt'tööttmōōžžin, kōöčcmōōžžii čõöđjeällmōōžžin, pirstōōzzivui'm da mainnses sagstōöllmōōžžin pō'rğge kuuitâg praavâd mainnâz fi'ttjummuš da ta'rjjeed päärnaid o'nnstummuš da vuässadvuōđ kiččlōddmōōžžid. Čeäppō'sse vuâđdōövvi metood vuäitt fi'ttjed pälggsen vuässadvuō'tte da viökkōöttmō'sše (Blaisdell et al. 2019).

Maainâsmainstem viökk da miârktõs

Tu'tkķeemha'ŋkķõõzz vue'lğğemka'rttõõzzâst ou'dde puättam mätt'tõõttji õll sää'mķiõl mätt'tõõttâm-motivaatia da čõnnõõttmõš ķiõllõhtõ'sse le'jje vääžnai vue'lğğemsââ'jj maainâsmainsteminnovaatia plaanummšest. Nuõrtsää'mķiõll i'lla mätt'tõõttji vuõssmõssân mättjum ķiõll, leša tõt lij sij identitee'ttez ķiõll (Helander et al. 2022; Ķč. Skutnabb-Kangas 2000, 106). Smiõtteen maainâsmainsteminnovaatia miârktõõzz õhttsa pei'vvķe'rjsteez u'čtee'l õhttee tõõzz miârktõõzzid, kook vie'kķte mätt'tõõttjid čõnnõõttâd ķiõ'lle:" – maainâs õhttii si'jjid sij maaddârpuârriid, kook to'bdde mainnâz." (U'čtee'li pei'vvķe'rjj). U'čtee'l le'jje nuõrtsää'mķiõl mätt'tõõđeen tobdstõõttâm arkiivâst vuâ'mm mainnsid da kuullâm tõid še mätt'tõõttji maaddârpuârriid mainste'men. Sosiokultuurla teoria mie'ldd persoon identite'tt mottai ķiõllmättjummuž ouddnummšest, leša Äärelä (2016) mie'ldd alggmeer ķiõllmättjummušest i'lla kõõččmõš identitee'tt raajdõõttmõõžžâst pâi persontää'zzest, ba identite'tt šâdd še kõskkvuõđâst õhtto'sse da ķiõl šõddâmpirrõ'sse, tõn luõttu da žeevjid (mts. 40). Seämmanalla identitee'tt rä'jje kõskkvuõđâst ou'dab puõlvvõõggid, sij jie'llemnällseez da ķiõ'lle. U'čtee'l smiõ'tte maainâsmainstummuž miârktõõzz saaggtummšest še.

Kâ'l tõt vuâ'mm mainnsi tobddmõš čâânn samai jee'resnalla tõõzz voudda da tõn ä'rttla. Kuâ'ss tõt lij mij maainâs, mij nuõrtsä'mmlai maainâs, de tõt čâânn da lââ'zzat jiõččteâđlazvuõđ. (Ouddpeâmm u'čtee'l ķiõđ 2021 saaggtummšest).

U'čtee'l to'bdde, što ä'rbbvuõđla nuõrtsää'm mainnâz tobddmõš ra'vvji pärnai vuâssadvuõđ nuõrtsää'mķiõ'lle, kulttuu're da õhtto'sse. Maainâsmainstummuš lij juõ'kķ kulttuurâst tobddum šõddeem- ja mätt'tem-metood. Päärnaipsykoloog Burno Bettelheim (1975) mie'ldd vuõ'i'ğğest vää'ltum kulttuurä'rbbvuõtt lij pärnže vääžnai raajji jie'llem miõllsažvuõđ da miârkteeivuõđ ķiõčlõddmõõžži mäâi'nest da pue'rmõssân kulttuurä'rbbvuõđ vää'lte ä'rbbvuõđlai mainnsi veäkka (mts. 10–11).

U'čtee'l õ'nne vääžn'jen vuâ'mm nuõrtsä'mmlai tobddmõõžž še da to'bdde jee'res ķiõllââ'blķi tobddmõõžž ra'vvjed mätt'tõõttji ķiõl'la identitee'tt. Nuõrtsää'mķiõll, mâ't-a jee'res sää'mķiõl še, lij mottjam vä'lddķiõli teaddõõzzâst. Nuõrtsää'mķiõl mäâi'nest ķiõl serddmõš puõlvvõõggâst nobba ķiõrggni voo'ps puatķkned ouddâl gu tõn jätt'te o'đđest. Õhttvuõđ raajjmõš ou'dab puõlvvõõggid da sij ķiõ'lle vuâitt lee'd viõkkõ'tti. Ķiõllmäästar õõ'ni še vääžn'jen, što pärna mättje'čče ođđ saa'nid tõi luâđla kontee'kstest, tõ'nt gu mainnses õnnum

sää'n jiâ le'čče vie'ltkâni mudoi puättam ou'dde mätt'tõõzzâst. Suu miõlstes saa'ni miârktõs ävvnî hiâlpmössân maainâsmainstummuž päi'k. Mâ't-a ou'dab låggast tuõdim, kiõllmättjummuš viõgsmââvv vuârrvaikkõõzzâst le'be tõn lij hiâlpab mättjed ââ'neen gu sää'nliistid mätt'tõõdee'l.

Ouddpeâmm u'čteela leäi vääžnai peälšted mainnâz, koon čuu't määngas sää'mõhtõõzzâst jiâ teänab tobddâm. Son toobdi mätt'tõsinnovaatia päi'k vuäžžam låâ'v ââ'nned vuâ'mm mainnsid mätt'tõõzzâst. Mätt'tõsinnovaatia ra'vvji su'nne jorddmõõžž, što maainâsmainstummuš lij vuõigg pedagogikk, koon vuäi'tte äü'kķeed olgglõsmätt'tõõzzâst še. Ä'rbbvuõđla sää'm šõddummšest da tõ'st jââ'dtum sää'mpedagogiikkâst maainâsmainstummuš lij kõskksaž šõddeem-metood (Balto 2005).

Juurdtu'mmjõõzz

Mainnâz liâ ä'rbbvuõđlaž nää'll mätt'ted da tõk miârkteejâ'stte mätt'tõõzz. Tõk ta'rjjee jee'resnallšem miârkkõõzz mätt'tõõttjid sij ââ'jj, loŋõõvmmõõžž da jie'llemvue'jj mie'ldd (Bettelheim 1975, 20). Sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'ŋķķõõzzâst čõõđtum maainâsmainsteminnovaatiast ä'rbbvuõđlaž maainâsmainstummuž suâvte olgglõsmätt'tõsvuâkka äü'kķee'l määngpeällsaid tue'jjeemnaa'lid da digitaal'laid tuâjjneävvoid. U'čtee'l põ'rgge praavâd nuõrttsää'mkiõllsa mainnâz fi'ttjummuž määngain naa'lin, mâ't-a sannõõzz mätt'tõõttmõõžžin oudbeä'lnn siõri veäkka da digitaal'laž karttķee'rj äü'kķee'l maainâsmainstummuž poodd. Nääi't pärnaid ta'rjjee o'nnstummuž da vuässadvuõđ kiččlõddmõõžžid. Seämma ääi'j pärnai identitee'tt da kiõllõhtõ'sse čõnnõõttmõõžž ra'vvje raajee'l õhttvuõđ ou'dbid puõlvvõõggid, sij kiõ'le da mainnsid, koid sij le'jje mainstam. U'čtee'lid maainâsmainsteminnovaatia ta'rjji tuâjjneävvoid diaspoorlaž mätt'temvue'jj vaiggâdvuõđid: sij põ'stte mätt'ted jee'resâkksaid da -täss'said mätt'tõõttjid seämma čiâssplan mie'ldd. Seämma ääi'j maainâsmainsteminnovaatia va'stii mätaaunâsvâna.

Tu'tkkõs čuä'jat, što u'čtee'li ä'sštobddmõõžž äü'kķeei innovaatiatu'tkkõs lij ouddsââ'jest mätt'tõõzz da mätt'tõspirrõõzzi suâvtõõllmõõžžâst sää'mkulttuurârsânji. Mätt'tõsinnovaatia plaanee da čõõđte kiõllmäâstar da ouddpeâmm u'čtee'l õhttsažtuâjjan. Suâna toimmu õhttsažu'čtee'len va'sttee'l õõutsââ'jest mätt'temeez ä'rttli mätt'tõõzz plaanummšest da čõõđtumšest de mätt'tõõzz arvvlâttmõõžžâst. Kuhttu u'čtee'l to'bdde jiiijâz äukkõõvvâm

õhttsazu'čtee'lvuõđast da u'čtee'l to'bdde vuäitmoõžžas ta'rjjeed määngpeällsab mätt'tõõzz õõutsää'jest.

Kuhttui u'čtee'li raavâsvuõđid äu'kkee'l õhttsazu'čtee'lvuõđin vuei'tte ât ra'vvjed tuõdsõ'žžen vaarvuâlaž kiõl mätt'tõõzz. Sää'mkiõli olgglõsmätt'tõsha'ŋkkõõzzâst õhttsazu'čtee'lvuõ'tte jooudaim u'čtee'li alttõõzzâst ij-ka õhttsazu'čtee'lvuõtt leämmaž rä'tkkee'jen tän tu'tkkõõzz vuâđđ. Tõ'st huõlkâni õhttsazu'čtee'lvuõđ ääü'k vaarvuâlaž kiõl jeälltummšest liâ õlmmsa da tõid õõlgçi tu'tkkee'd tää'rkbën. Õhttsazu'čtee'lvuõtt puätt kuuitâg kaallšubun gu õõut u'čtee'l viõggâst toi'mmjeei mätt'tõs, što näkam rä'tkkõõzz liâ taarbla vä'ldded lokku ju'n teä'ggoocâm-mää'ttest. Nuõrtsää'mkiõl vue'kk lij Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõlin pukin hue'nmõs, gu äâ'nteei u'čtee'l jeä'la samai ni voo'ps, mätaaunâsvue'kk lij hue'nn da nuõrtsää'mkiõl mätt'tõõttji meä'r nu'tt vuâđdmätt'tõõzzâst, lookkjiskooultõõzzâst gu rää'vesoummiškooultõõzzâst liâ uu'ccmõõzz (OKM 2021, 17–19). Tõ'nt nuõrtsää'mkiõl jeälltummša älgg ta'rjjeed jeänab resuursid. Nuõrtsää'mkiõl jeälltummš õõlgat kirjrsaid tääimaid da toi'mmjee'jid maallid õõlgçi vuäžžad õnnu mu'ccjõõđkâni

Spä'sseb

Artikkel lij kee'rjtum Lää'ddjânnam Akademia teäggtem meerkõskksast *Päärnai sää'nnvä'ldd da täimamvaalmâšvuõtt – sosiaal'laž innovaatia siõmpäärnai vuässadvuõđ staañmõõžžâst (ADVOST)* – tu'tkkee'mha'ŋkkõõzzâst, kää'tt čijlmâäv v sää'mkiõl olgglõsmätt'tõõzz tu'tkkummša da ooudâsviikkõ'šše. Ha'ŋkkõõzz jää'đat Tä'vv-Lä'ddjânnam õllškooul.

Teätkäiv

Aikio, A. 2007. Saamelainen elämänpolitiikka. Lisensiâatt-tu'tkkõs. Pedagogikkitiõttji tiõdkâ'dd, Lappi universite'tt, Ruä'vnjargg.

Arola, L. 2020. Čiõlgtõs sää'mkiõllsa mätt'tõs- da ouddpeämpersoonkää'dd vuäžžamvuõđast da škooultõskeäinain. Mätt'tõs- da kulttuurministeria čõõđtõõzz. He'lsen: Mätt'tõs- da kulttuurministeria. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-836-6>

Äärelä, R. 2016. "Dat ii leat dušše dat giella" – "Se ei ole vain se kieli": tapaustutkimus saamenkielisestä kielipesästä saamelaisessa varhaiskasvatuksessa. Näggtõske'rjj. Lappi universite'tt. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-929-6>

- Balto, A. 2005. 'Traditional Sámi child rearing in transition: Shaping a new pedagogical platform.' *AlterNative: An International Journal of Indigenous Peoples* 1(1): 85–105. <https://doi.org/10.1177/117718010500100106>
- Berliner, D. 2001. 'Learning about and learning from expert teachers.' *International Journal of Educational Research* 35(5): 463–482. [https://doi.org/10.1016/S0883-0355\(02\)00004-6](https://doi.org/10.1016/S0883-0355(02)00004-6)
- Bettelheim, B. 1975. *Satujuen lumous*. Juva: WSOY 1984.
- Blaisdell, C., L. Arnott, K. Wall & C. Robinson. 2019. 'Look who's talking: using creative, playful arts-based methods in research with young children.' *Journal of Early Childhood Research* 17(1): 14–31. <https://doi.org/10.1177/1476718X18808816>
- Brattico, P. 2011. 'Erottava tekijä.' *Virittäjä* 2011(2): 221–238. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4276/3991>
- Bruner, J. 2004. 'Life as Narrative.' *Social Research* 71(3): 691–710. <https://www.jstor.org/stable/40970444>
- Bruner, J. 1986. *Actual mind, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Fullan, M. 2011. 'Whole system reform for innovative teaching and learning.' *Tuejjoõzzâst Innovative Teaching and Learning Research*, 30–39. Microsoft-ITL Research. <https://www.european-agency.org/sites/default/files/itlresearch2011findings.pdf>
- Helander, H., P. Keskitalo & T. Turunen. 2022. 'Saami language online education outside the Saami homeland – new pathways to social justice.' *Tuejjoõzzâst M. Trupp, P. Seppänen, J. Kauko, S. Kousu (tääim.) Finland's Famous Education System - Unvarnished insights into Finnish schooling*. Singapore: Springer 2022. (ke'rijteä'ddempöörtâst)
- Huttunen, M. 2013. 'Narratiivisten identiteettiprosessien kehittyminen varhaislapsuudesta nuoruuteen'. *Tuejjoõzzâst E. Ropo & M. Huttunen (tääim.) Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa*. Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-2014060516114>
- Juutilainen, S., & L. Heikkilä. 2016. 'Moving forward with Sámi research ethics: How the dialogical process to policy development in Canada supports the course of action for the Nordic countries.' *Tuejjoõzzâst A.-L. Drugge (tääim.) Ethics in Indigenous research past experiences - Future challenges*. Vaartoe: Umeå University, 81–104. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:943266/FULLTEXT03.pdf>
- Karsten, Y. 2015. *Seinä, aukene! Miten tarinankerronta edistää itsetuntemusta ja yhdessäoloa?* He'lsen: Basam Books Oy.
- Keskitalo, P. 2019. 'Nomadic narratives of Sami people's migration in historic and modern times.' *Tuejjoõzzâst S. Uusiautti & N. Yeasmin (tääim.) Human Migration in the Arctic*. Singapore: Palgrave Macmillan, 31–65. https://doi.org/10.1007/978-981-13-6561-4_3
- Kinossalo, M. 2020. *Tarinan voima opetuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Korpela, H. 2020. *Sää'mmkiöllsai mättaunnsi määng muâđ – Čiölgtoš sää'mkiöllsa mättaunnâz vue'jjest da pue'ttem taarbin. Mätt'tös- da kulttuurministeria čöõdtöõzz. He'lsen: Mätt'tös- da kulttuurministeria*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-828-1>

- Kuokkanen, R. 2002. 'Alkuperäiskansojen diskurssi ja dekolonisaatio.' Tuejjözzâst S. Lakomäki & M. Savolainen (täåim.) Kojootteja, sulkapähineitä, uraanikaivoksia. Pohjois-Amerikan intiaanien kirjallisuuksia ja kulttuureja. Oulu: Oulu universite'tt, 240–264.
- MacIntyre, A. 1981. 'The nature of the virtues.' Hastings Center Report, 11(2): 27–34.
- Malinen, O-P. & I. Palmu. 2017. 'Näkökulmia yhteisopettajuuteen.' *NMI-bulletin* 27(3): 40–50. <https://bulletin.nmi.fi/2019/10/01/nakokulmia-yhteisopettajuuteen/>
- Malva, L., Ä. Leijen. & F. Arcidiacono. 2021. 'Identifying teachers' general pedagogical knowledge: A video stimulated recall study.' *Educational Studies*. <https://doi.org/10.1080/03055698.2021.1873738>
- Mätt'tös- da kulttuurministeria. 2021. Sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'töözz ööudeemtuejjoouk raportt. He'lsen: Mätt'tös- da kulttuurministeria. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-877-9>
- Mc Adams, D. P. 2008. 'Personal narratives and the life story.' Tuejjözzâst O. P. John, R. W. Robins & L. A. Pervin (täåim.), *Handbook of personality: Theory and research*. New York: The Guilford Press, 242–262.
- McIvor, O. 2005. 'The contribution of Indigenous heritage language immersion programs to healthy early childhood development.' *Compendium on Aboriginal early child development*, 5–20. https://epub.sub.uni-hamburg.de/epub/volltexte/2009/3179/pdf/rc_eng12.pdf#page=5
- Moshnikoff, J. & S. Moshnikoff. 2006. Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimenpiteistä. He'lsen: Dommjännamlaž kiöli tu'tkkeemkööskös. <https://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys.pdf>
- Mård, K. 1996. 'Kielikylpyopettajan kaksi roolia päiväkodissa.' Tuejjözzâst M. Buss & C. Laurén (täåim.) *Kielikylpy: Kielitaitoon käytön kautta*. Vaasa universitee'tt škouultemköösköözz čöödtöözz 13: 31–45.
- Nergård, J.-I. 2006. *Den levende erfaring: en studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Olsen, T. 2016. 'Responsibility, reciprocity and respect: On the ethics of (self-) representation and advocacy in Indigenous studies.' Tuejjözzâst A.-L. Drugge (täåim.) *Ethics in Indigenous research past experiences - Future challenges*. Vaartoe: Umeå University, 25–43. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:943266/FULLTEXT03.pdf>
- Ong, W. J. 1982. *Orality and literacy*. London & New York: Routledge.
- Olthuis, M.-L., S. Kivelä & T. Skutnabb-Kangas. 2013. *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation*. Linguistic Diversity and Language Rights. Bristol: Multilingual Matters.
- Opetushallitus. 2016. Vuâddmätt'töözz mätt'tösplan vuâd 2014. He'lsen: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

- Pasanen, A. 2015. Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo': Inarinsaamen kielen revitalisaatio. Näggtöske'rrj. He'lsen universite'tt. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5667-70-7>
- Polkinghorne, D. 2015. 'Possibilities for action: Narrative understanding.' *Narrative Works* 5(1): 153–173. https://www.erudit.org/en/journals/nw/2015-v5-n1-nw5_1/nw5_1nkr03.pdf
- Ricoeur, P. 1991. 'Narrative Identity.' *Philosophy Today* 35 (1): 73–81. <https://doi.org/10.5840/philtoday199135136>
- Ropo, E. 2015. 'Identiteetti tutkimuskohteena.' Tuejjöözzâst E. Ropo, E. Sormunen & J. Heinström (täåim.) *Identiteetistä informaatiolukutaitoon. Tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija.* Tampere: Tampere University Press. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32889/594960.pdf?sequence=1#page=27>
- Saario J. 2009. 'Suomi toisena kielenä -oppilas ja luokkakeskustelun haasteet.' Tuejjöözzâst K. Rapatti & I. Kuukka (täåim.) *Yhteistä kieltä luomassa – suomea opetteleva opetusryhmässäni.* OPH, 53–69.
- Sää'mte'gğ/vaal-lu'vddkâdd. 2020. Sämmlai lääkkmie'rr ee'jj 2019 Sää'mte'gğvaalin. Inari. <https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2020/02/v%C3%A4est%C3%B6tieteellinen-tilasto-2019-nettiin.pdf>
- Sää'mte'gğ. 2019. Mätt'tösnorldök. <https://www.samediggi.fi/toiminta/koulutus-ja-oppimateriaali/opetustilastot/>
- Sää'mte'gğ. 2021. Mätt'tösnorldök. https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2021/01/2020-2021_Saamen_kielen_ja_saamenkielinen_opetus_Suomen_kouluissa.pdf
- Sää'mkiöli ougglösöhttvuõdid äu'kkeei mätt'töözz pilotha'ñkkös. 2021. https://www.saamenetaopetus.com/_files/ugd/fa617b_f45dd025127245a0828e54aaefc111d.pdf
- Scruggs, T. E., M. A. Mastropieri & K. A. McDuffie. 2007. 'Co-teaching in inclusive classrooms: A metasyntesis of qualitative research.' *Exceptional children* 73 (4): 392–416. <https://doi.org/10.1177/001440290707300401>
- Skutnabb-Kangas, T. 2000. *Linguistic genocide in education or worldwide diversity and human rights?* London: Lawrence Erlbaum associates.
- UNESCO. 2016. *Atlas of the world's languages in danger.* <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/>
- Utsi, M. B. 1998. *Sámi muitalanárbevierru ja mo luohti luovvana muitalusas.* Pro gradu. Tromssa universite'tt.
- Wall, K. & Robinson, C. 2022. 'Look who's talking: eliciting the voice of children from birth to seven.' *European Early Childhood Education Research Journal.* <https://doi.org/10.1080/1350293X.2022.2026276>

Yrjänäinen, S. & Ropo, E. 2013. 'Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen.'
Tuejžõzzâst E. Ropo & M. Huttunen (tååim.) Puheenvuoroja narratiivisuudesta
opetuksessa ja oppimisessa. Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406051611>